

Dubbele inkomens en ongelijkheid, een paradox

Het fenomeen 'dubbele inkomens' heeft in de afgelopen twee decennia een forse groei doorgemaakt. In dit artikel wordt onderzocht wat de gevolgen zijn van dubbele inkomens voor de inkomensverdeling. In de traditionele situatie (d.w.z. de man als hoofd van een huishouden) blijkt het additionele inkomen van de partner een licht nivellerend effect uit te oefenen op de inkomensverdeling. Neemt men echter het besteedbare inkomen van de hoofdkostwinner als uitgangspunt, dan veroorzaakt het tweede inkomen een bescheiden denivellering. De auteur concludeert dat het stimuleren van de vrouwelijke partner tot deelneming aan beroepsarbeid zich zeer goed verdraagt met het streven naar een grotere inkomensgelijkheid.

IR. B. GRUBBEN*

In beschouwingen over de inkomenspositie van de tweeverdieners versus de eenverdieners staan twee vraagstukken centraal, te weten de effecten op de draagkracht van het huishouden en de gevolgen voor de inkomensverdeling. In dit artikel wordt ingegaan op het tweede vraagstuk: de gevolgen voor de inkomensverdeling. Onderzocht wordt of het inkomen van de partner een nivellerend dan wel een denivellerend effect heeft op de inkomensverdeling.

Wat de Nederlandse situatie betreft nemen sommigen (o.a. Den Uyl en Stevens 1)) aan dat het laatste het geval is. In de verschillende, primair op deze problematiek afgestemde, onderzoeksverslagen bestaat hierover echter geen eensgezindheid. Zo wordt door Odink en Pott-Buter 2) op basis van gegevens uit de Personele Inkomensstatistiek 1975 3) geconcludeerd dat het arbeidsinkomen van de gehuwde vrouw een nivellerende werking heeft op de inkomensongelijkheid van alle echtparen. Daarentegen laten De Kam, Pommer en Wiebrens 4) aan de hand van gegevens uit het Aanvullende Voorzieningsgebruik Onderzoek 1979 (AVO 79) zien dat het verschijnsel 'dubbele inkomens' de inkomensongelijkheid vergroot. Als verklaring voor deze tegenstrijdige uitkomsten wordt onder meer gewezen op verschillen in populatie-afbakening. Bakhoven en Van Schaaijk 5) wijzen als mogelijke oorzaak op het verschil in onderzoeksjaar: in de periode 1975 - 1979 is de arbeidsmarktparticipatie van de gehuwde vrouw sterk gestegen 6). Overigens is elders 7) aangetoond dat deze verklaring niet geheel afdoende is.

In dit artikel worden de gevolgen van het inkomen van de partner op de ongelijkheid van de inkomensverdeling gekwantificeerd. Daarbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij de onderzoeksmethodiek en -aanbevelingen van de in het vorenstaande vermelde auteurs.

Oorspronkelijk werd de discussie over het effect van het additionele inkomen van de partner gevoerd in het kader van vermeende negatieve gevolgen van de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van de gehuwde vrouw op de inkomensverdeling van echtparen 8). Allengs heeft men echter meer oog gekregen voor de repercussies met betrekking tot het streven naar een rechtvaardiger inkomensverdeling. Illustratief hiervoor is onder meer de invoering van de derde fase van de tweeverdienerswetgeving, die

een evenwichtiger lastenverdeling tussen twee- en alleenverdieners beoogt. Toen evenwel een massale uittocht uit het arbeidsproces van kleine tweeverdieners dreigde, is door middel van een wetsaanpassing (de z.g. verruimde voetoverheveling) getracht de negatieve bijeffecten voor de arbeidsmarktparticipatie zo goed mogelijk te ondervangen. Kortom, wel lastenverzwaring om ontstane draagkrachtverschillen recht te trekken, maar zodanig dat de andere doelstelling van beleid, te weten bevordering van de emancipatie, zoveel mogelijk wordt ontzien.

* De auteur is werkzaam bij de hoofdafdeling Statistiek van Inkomens en Consumptie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Hij dankt drs. G. Bruinooge voor zijn commentaar op een eerdere versie.

1) J.M. den Uyl, *Verborgene armoede zet sociale contacten onder druk*, *NRC Handelsblad*, 25 maart 1986; L.G.M. Stevens, *Solidair of solitair; de relevantie van de leefvorm van het inkomensbeleid*, Inaugurale rede, 6 maart 1986.

2) J.G. Odink en H.A. Pott-Buter, *Echtparen met dubbele inkomens*, *ESB*, 12 augustus 1981, blz. 774 - 777.

3) Deze van het CBS afkomstige gegevens zijn ontleend aan de administraties van de inspecties der directe belastingen.

4) C.A. De Kam, E.J. Pommer en C.J. Wiebrens, *Dubbel en dwars: over dubbele inkomens in 1979*, *ESB*, 29 september 1982, blz. 1040 - 1047.

5) A. Bakhoven en M. van Schaaijk, *Inkomenseffecten van arbeidstijdverkorting*, *ESB*, 24 april 1985, blz. 393.

6) Het deelnemingspercentage van gehuwde vrouwen nam in deze periode met 3,9 procentpunt toe tot 25,7%. Zie staat 10 in de CBS-publikatie *Arbeidskrachtentelling 1979; deel 1, methode, bevolking en beroepsbevolking, werkzame personen en werklozen*.

7) Vergelijking van het effect van de werkende gehuwde vrouw op de inkomensongelijkheid laat voor de jaren 1962 en 1981 geen fundamentele verschillen zien. Het gaat hier echter om het inkomen voor aftrek van de loon- en inkomstenbelasting. Zie staat 9 in: B. Grubben, *Inkomens van gezinnen in 1962 en 1981: werkende gehuwde vrouwen*, Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek, nr. 3, 1986, CBS.

8) Sprekend is in dit verband de verwijzing van B. Bergmann, J. Devine e.a. in het artikel *The effect of wives' labor force participation on inequality in the distribution of family income* (gepubliceerd in *The Journal of Human Resources*, jg. 15 nr. 3, zomer 1980) naar de frontpagina van *The Wall Street Journal* (8 september 1978), waarbij van deze krant opgemerkt wordt: „the latter not previously well known as a source of disquiet about inequality”.

Meer recent wordt een relatie gelegd met een economische en sociale tweedeling van de samenleving 9). Zo incorporeert Den Uyl in zijn hierover handelend NRC-essay (zie noot 1) de zinsnede: „Het verschijnsel tweeverdieners heeft in eerste aanleg een denivellerende invloed op de inkomensverdeling”. De geschetste accentverschuiving, namelijk van een onderzoek over de nevengevolgen voor de inkomensverdeling in de richting van een analyse in het kader van de tweedeling van de samenleving, geeft aan de onderhavige rapportage een actuele maatschappelijke relevantie.

Probleemstelling en methode

In diverse studies wordt met betrekking tot het effect van de arbeidsinkomsten van de partner op de inkomensverdeling van het (echt)paar gewezen op verscheidene van belang zijnde factoren. Interessant is in dat verband de stelling van Gronau 10). Volgens hem is het zo dat de tendentie dat het partnerinkomen de inkomensongelijkheid van het (echt)paar doet toenemen, groter wordt naarmate respectievelijk het inkomensaandeel van het hoofd in het (echt)paarinkomen, de verhouding tussen de standaardafwijking van het inkomen van de partner en die van het hoofd, en tot slot de correlatiecoëfficiënt van het inkomen van het hoofd en de partner toenemen. Gronau toont aan dat langs analytische weg niet zonder meer aangegeven kan worden hoe een toenemende arbeidsmarktparticipatie van de partner de ongelijkheid van de inkomensverdeling beïnvloedt. Zo zal een stijgende participatie het inkomensaandeel van de partner in het (echt)paarinkomen doen toenemen, maar deze stijging kan ook gepaard gaan met een vergroting van de variantie van het partnerinkomen.

Dat deze problematiek complex is, wordt geïllustreerd door de ontwikkelingen in de Verenigde Staten. Thurow 11) beschrijft hoe de toename van het aantal gehuwde vrouwen in het arbeidsproces in eerste instantie bij de lagere inkomensgroepen heeft ingezet en daardoor een nivellerende uitwerking op het gezinsinkomen heeft gehad. Vervolgens, signalerend dat nu ook de beter opgeleide vrouwen in het kader van de ontplooiings- en emancipatiegolf in toenemende mate zijn gaan participeren, veronderstelt hij dat het inkomen van de vrouw tegenwoordig een bron van ongelijkheid is geworden. Empirische onderzoeken van Sweet en van Danziger (zie noot 11) weerleggen echter deze hypothese.

Hoe verschillend de onderzoeksbevindingen als zodanig ook mogen zijn, met betrekking tot de methode om vast te stellen of het inkomen van de partner een nivellerend dan wel denivellerend effect heeft bestaat een zekere consensus. In het kort komt deze erop neer dat de ongelijkheid van de inkomensverdeling van alle (echt)paren wordt bepaald, waarbij de ene keer het inkomen van de partner wel en de andere keer niet in het inkomen wordt meegenomen.

Wat betreft het inkomensbegrip wordt veelal gekozen voor het inkomen na aftrek van de verschuldigde loon- en inkomstenbelasting. Omdat van het belastingstelsel als zodanig al een nivellerende werking uitgaat, wordt in deze analyse tevens gezien wat het effect van het inkomen van de partner is indien als inkomensbegrip het inkomen voor aftrek van belasting (in de CBS-terminologie totaalinkomen geheten) wordt gehanteerd. Voorts zijn, om het effect van de invoering van de Tweeverdienerswet vast te stellen, aanvullende belastingberekeningen uitgevoerd. De aan dit onderzoek ten grondslag liggende gegevens zijn namelijk ontleend aan de Personele inkomensstatistiek 1982 12), toen het oude fiscale regime nog van kracht was. De aanvullende berekeningen hebben dus betrekking op het belastingregime na invoering van de Tweeverdienerswet. Daartoe is het zogenaamde structurele tarief 1986 gedefleerd naar het niveau van 1982.

De Kam, Pommer en Wiebrens 13) hebben in hun reactie op Odink en Pott-Buter een aantal beperkingen en on-

volkomenheden met betrekking tot de populatie-afbakening genoemd. In de hier gekozen onderzoeksopzet wordt daaraan goeddeels tegemoet gekomen.

Allereerst speelt de kwestie van de definiëring van het begrip één- en tweeverdiener. In navolging van De Kam c.s. en van Odink c.s. wordt uitsluitend het inkomen van het hoofd van het huishouden en de bijbehorende partner in de analyse betrokken. In concreto betekent dit dat het inkomen van kinderen niet wordt meegeteld. Hiermee wordt in feite een nivelleringsfactor buiten spel gehouden 14). Dit impliceert dat hier geen uitspraken kunnen worden gedaan over het uiteindelijke effect op de inkomensongelijkheid van de cumulatie van alle inkomens in een huishouden. Een tweede facet betreft de afbakening van de populatie. Het gaat om paren die al of niet gehuwd samenwonen. Huishoudens waarin geen paren voorkomen zoals alleenstaanden en eenoudergezinnen zonder samenwonende partner, behoren niet tot de relevante doelpopulatie 15). Voorts zijn – om eventuele interactie-effecten te vermijden – huishoudens uitgesloten waarin nog andere leden voorkomen die niet tot het eigenlijke volledige gezin behoren. Onder meer kan hierbij gedacht worden aan een gezin waar nog een ander (bij voorbeeld de oma) bij woont. Om dezelfde reden zijn de niet-gezinshuishoudens van 3 of meer personen en eenoudergezinnen met 2 of meer andere, niet tot het gezin behorende, huishoudensleden buiten beschouwing gelaten. Voor de goede orde: de CBS-definitie van meerpersoonshuishoudens kent als criterium het in huiselijk verkeer samenwonen alsmede het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Bovenstaande populatiebeperkingen impliceren een reductie van het totaal aantal huishoudens met respectievelijk 26 en 4%.

In de analyse van De Kam e.a. is aandacht gevraagd voor „mogelijke overrapportage van het aantal vrouwen dat in het bedrijf van de partner meewerkt”. Met andere

9) Toetsing van deze 'nieuwe tweespalthypothese' met behulp van gegevens afkomstig uit de leefsituatieonderzoeken van het CBS levert geen bevestiging op (zie: C. Jol en P. van Beek, De nieuwe tweedeling – ook op sociaal en politiek terrein?, *ESB*, 1 januari 1986, blz. 14 – 17). Ook wat de inkomensverdeling betreft, blijkt de algehele nivelleringstendens het effect van de toenemende tussengroepsongelijkheid tussen actieven en niet-actieven te overtreffen (Bron: *Personele inkomensstatistiek 1983*, CBS). Voor een goed begrip: beide onderzoeken concentreren zich op de beginjaren na het intreden van de economische crisis eind jaren zeventig. Uit aanvullend onderzoek zal moeten blijken of de voortdurende hoge werkloosheid en de herziening van het sociale-zekerheidsstelsel tot een omslag leiden in de tweede helft van de jaren tachtig.

10) Zie o.a. de bijdrage van R. Gronau aan het seminar „Individuals and Families and Income-Distribution” van the International Union for the Scientific Study of Population, 6 – 9 april 1981, Honolulu, Hawaii. Deze bijdrage, Inequality of family income: do wives' earnings matter?, is gepubliceerd in de bundel *Income distribution and the family* van *Population and Development Review*, supplement bij jg. 8, 1982.

11) Ontleend aan S. Danziger, Do working wives increase family income inequality?, *The Journal of Human Resources*, jg. 15, nr. 3, 1980. Daarin wordt verwezen naar L.C. Thurow, *Generating Inequality*, New York, 1975. Ook wordt hierin het onderzoek van Sweet gememoreerd.

12) Voor een beschrijving alsmede de voornaamste uitkomsten van deze statistiek, zie: CBS, *Personele inkomensverdeling 1982*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1985.

13) De Kam e.a., op.cit. In de samenvatting en conclusies (blz. 1047) wordt tevens als mogelijke oorzaak voor het verschil gewezen op de berekeningswijze van de Theil-coëfficiënt. In dit artikel wordt aan dit bezwaar tegemoet gekomen.

14) Zie staat 8 in B. Grubben, 1986, *Inkomens van gezinnen in 1962 en 1981*, Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek, nr 1, CBS.

15) Overigens ligt het voor de hand dat het verschijnsel twee- of meerverdiener gerelateerd aan de totale populatie een denivellerende werking heeft. Zo blijkt de ongelijkheid, uitgedrukt in de coëfficiënt van Theil (zie noot 17), met circa 30% te stijgen indien de inkomensverdeling van hoofden van huishoudens vergeleken wordt met die van alle huishoudens. Dit komt doordat de tweeverdiener weinig of op logische gronden in het geheel niet wordt aangetroffen bij bepaalde categorieën die toch al een relatief laag inkomen hebben zoals gepensioneerden en eenpersoonshuishoudens (Bron: *Personele Inkomensstatistiek 1983*, CBS).

Tabel 1. Aantal een- en tweeverdieners en hun gemiddeld inkomen, naar leeftijd van het hoofd, 1982

	Eenverdieners	Tweeverdieners					
		partner verdient minder dan 10.000 gld./jaar		partner verdient 10.000 gld./jaar of meer		totaal	
		(1) (x 1.000)	(2) (x 1.000)	(3) (6) in % van (1)	(4) (x 1.000)	(5) (4) in % van (1)	(6) (x 1.000)
Aantal							
- totaal	1.515	454	30	511	34	965	64
- w.v. jonger dan 35 jaar	365	155	37	262	72	397	109
Besteedbaar inkomen (in gld.)							
- totaal	33,5	36,7	109	48,1	144	42,7	128
- w.v. jonger dan 35 jaar	29,6	32,8	111	43,9	148	40,1	135

a) Berekend volgens het belastingregime voor de invoering van de Tweeverdieners-wet.

woorden, voor het fiscale gewin zou in een aantal gevallen in de belastingaangifte voorgewend worden dat de vrouw een hoeveelheid arbeid verricht die qua omvang voldoende is om voor de forfaitaire regeling in aanmerking te komen. Moeilijke dan wel moeizame controleerbaarheid op dit punt van de aangifte zou hierbij een rol spelen. Hoewel het door hen uit vergelijking met de Arbeidskrachten telling geschatte aantal (circa 150.000 of wel 60% van het totale aantal bij de fiscus opgegeven meewerkende gehuwde vrouwen) hooguit als maximum-variant 16) kan worden beschouwd, is om complicaties met betrekking tot de validiteit te vermijden, de gehele categorie zelfstandigen buiten de analyse gelaten. Hierin zijn ook de naar schatting 30.000 gevallen begrepen waar de partner van de zelfstandige elders in loondienst is.

Huishoudens waarvan het hoofd slechts gedurende een beperkt tijdvak een inkomen heeft genoten, zijn niet in het onderzoek betrokken. Hiermee wordt o.a. voorkomen dat gehuwde (samenwonende) studenten die in de loop van het jaar zijn gaan werken, de onderzoeksresultaten beïnvloeden. De laatste populatiebeperking betreft het buiten beschouwing laten van huishoudens waarvan het hoofd tot de 65-plussers behoort. De reden hiervoor is dat voor deze huishoudens het gaan werken van de partner veelal geen reële optie is. Het gaat hier om circa 1 miljoen huishoudens.

Resultaten

De in de vorige paragraaf vermelde populatiebeperkingen leiden ertoe dat relatief veel (54%) eenverdieners (veelal alleenstaanden en gepensioneerden) buiten beschouwing blijven. Bij de tweeverdieners ligt dit percentage (36%) aanmerkelijk lager. In totaal omvat de relevante doelpopulatie circa 2,5 miljoen (echt)paren.

Tweeverdieners komen volgens tabel 1 relatief vaak voor bij (echt)paren waarvan het hoofd jong is. Voor een goed begrip zij erop gewezen dat bij het bepalen van wie als hoofd van een (echt)paar wordt aangemerkt, in deze staat is aangesloten bij de traditionele CBS-procedure. Voor echtparen betekent dit dat de man als zodanig beschouwd wordt terwijl dit bij de niet-gehuwd samenwonenden degene is die zich als zodanig manifesteert (bij voorbeeld degene die de huur of de onroerendgoed-belasting betaalt). Het gemiddelde besteedbare inkomen ligt bij 'grote' tweeverdieners, waaronder relatief veel jongere (echt)paren voorkomen, aanzienlijk (ca. 50%) boven het inkomensniveau van de eenverdiener. Bij de 'kleine' twee-

Tabel 2. Effect van het inkomen van de partner op de inkomensverdeling a), 1982

Kwantielverdeling op basis van het besteedbaar inkomen van het hoofd	Hoogste inkomen in gld. x 1.000 (1)	Inkomensaandeel per kwantielgroep in %		
		hoofd (2)	hoofd + partner (3)	(3) in % van (2) (4)
1e (laagste) 20%-groep	24,8	12,6	15,1	120
2e 20%-groep	28,7	16,6	17,2	104
3e 20%-groep	32,5	18,8	18,4	98
4e 20%-groep	38,4	21,7	20,7	95
5e (hoogste) 20%-groep	-	30,3	28,5	94
w.v. hoogste 10%-groep b)	45,0	17,6	16,4	93
Totaal	-	100	100	

a) Populatie: één- en tweeverdieners.

b) Om reden van geheimhouding wordt hier het laagste inkomen (van de hoogste 10%-groep) vermeld.

verdieners is dit verschil slechts marginaal.

Tabel 2 laat zien dat vooral het inkomensaandeel van de laagste vintielgroep stijgt (met 20%) indien het inkomen van de partner meegenomen wordt. Uit onderliggende berekeningen blijkt dat indien de cijferopstelling beperkt wordt tot uitsluitend tweeverdieners, een soortgelijk beeld naar voren komt, zij het wat meer geprononceerd. Het gemiddelde inkomen neemt in de laagste 20%-groep met 31% toe terwijl dit bij de op een na laagste inkomensklasse 7% is.

Hoewel men misschien op het eerste gezicht geneigd is om uit tabel 2 een conclusie te trekken met betrekking tot de nivellerende werking van het inkomen van de partner, is een dergelijke stap toch nog iets te voorbarig. Daarbij is het van belang zich te realiseren dat het meetellen van dit tweede inkomen een geheel andere inkomensverdeling kan genereren, waarbij de oorspronkelijk lage inkomens-transformeren in relatief hoge en omgekeerd betrekkelijk lage inkomens als gevolg van het ontbreken van een additioneel inkomen onder in de inkomensverdeling terecht komen. In tabel 3 is met behulp van de Theilcoëfficiënt 17), een veel gebruikte indicator voor het meten van inkomensongelijkheid, nagegaan wat de consequenties zijn voor de inkomensongelijkheid. Schaduwberekeningen met andere ongelijkheidsmaatstaven hebben soortgelijke resultaten opgeleverd.

Uit tabel 3 kunnen enige hoofdlijnen afgeleid worden. Onafhankelijk van welk inkomensbegrip dan wel belastingregime men kiest, is bij tweeverdieners de Theilcoëfficiënt, berekend op basis van het inkomen van hoofd en partner samen, aanzienlijk lager dan die gebaseerd op het inkomen van het hoofd alleen. Dit duidt op nivellering ten gevolge van het additionele inkomen. Nemen we echter de gehele populatie van een- en tweeverdieners samen, dan is de invloed van het inkomen van de partner vrijwel neutraal. Indien nog geen belasting van het inkomen is afgetrokken, is sprake van een duidelijke nivellering. Voorts kan uit de cijfers afgeleid worden dat de tweeverdienersmaatregel, althans wat het inkomen van hoofd en partner betreft, eveneens een licht nivellerend effect sorteert. Op zich is dit niet zo verwonderlijk. Immers, de met ingang van 1 januari 1985 ingegane, zogenaamde derde

16) Niet alleen fraude als zodanig, maar ook onbekendheid met het feit welke arbeidsprestatie door de fiscus als meewerken in het bedrijf wordt aangemerkt, speelt mee. Ook het gegeven dat de Arbeidskrachten telling een momentopname in het voorjaar vormt terwijl de inkomensstatistiek het gehele jaar bestrijkt, zal een rol spelen (o.m. meewerken bij drukke oogstwerkzaamheden of in een drukke winkelperiode).

17) De Theilcoëfficiënt is een inkomensongelijkheidsmaatstaf die naarmate de waarde ervan naar nul tendeert, een gelijkere inkomensverdeling indeeert. Bij de berekening is de ongelijkheid binnen een inkomensklasse geschat met een lineaire dichtheidsfunctie. In de hoogste (open) inkomensklasse is een Pareto-verdeling verondersteld. Negatieve inkomens zijn gesaldeerd met positieve inkomens.

Tabel 3. Effect van het inkomen van de partner op de inkomensongelijkheid, 1982, Theil-coëfficiënt

Populatie	Totaal-inkomen a)	Besteedbaar inkomen	
		voor invoering tweeverdienerswet	na invoering tweeverdienerswet
Tweeverdieners			
- inkomen hoofd	0,095	0,057	0,057
- inkomen hoofd en partner	0,069	0,043	0,041
w.v. hoofd jonger dan 50 jaar			
- inkomen hoofd	0,081	0,051	0,051
- inkomen hoofd en partner	0,057	0,037	0,035
Eén- en tweeverdieners			
- inkomen hoofd	0,104	0,058	0,059
- inkomen hoofd en partner	0,096	0,058	0,056
w.v. hoofd jonger dan 30 jaar			
- inkomen hoofd	0,082	0,050	0,052
- inkomen hoofd en partner	0,074	0,048	0,047

a) Het totaalinkomen is gelijk aan het besteedbaar inkomen voor aftrek van de loon-, inkomsten- en vermogensbelasting.

fase heeft expliciet tot doel te komen tot een meer evenwichtige behandeling van de eenverdiener ten opzichte van de tweeverdiener. Om dit te bereiken is de fiscale druk voor eenverdieners verlicht.

Discussie

De vraag of het inkomen van de partner een nivellerende dan wel denivellerende werking heeft, is afhankelijk van de keuze van het inkomensbegrip in samenhang met de populatie waarover men een uitspraak wil doen. In tabel 4 zijn de resultaten van verschillende onderzoeken met het betreffende onderzoeksjaar naast elkaar gezet. Voor vergelijking met de andere onderzoeken bleek het nuttig een aanvullende berekening uit te voeren. Daarbij is niet meer uitgegaan van de 'traditionele' typering van het hoofd maar is een 'moderne' variant geïntroduceerd. Deze gaat uit van het inkomen van de hoofdkostwinner, zijnde degene die het hoogste inkomen heeft. Vervolgens is nagegaan hoe het inkomen van de partner (hetgeen dus in bepaalde situaties ook de gehuwde man kan zijn) de inkomensverdeling beïnvloedt.

De traditionele variant is bij uitstek geschikt om de vraag te beantwoorden of het additionele inkomen van de (gehuwde) vrouw een nivellerende dan wel denivellerende invloed heeft op de inkomensverdeling van (echt)paren. De resultaten bevestigen in hoofdlijnen de conclusies van Odink en Pott-Buter, die een soortgelijke begripsafbakening van (gezins)hoofd hanteerden als in de traditionele variant. Bij de populatie tweeverdieners wordt een sterk nivellerend effect aangetoond en bij de populatie een- en tweeverdieners samen treedt een neutraal tot licht nivellerend effect op. Dit laatste is het geval indien het belastingregime na invoering van de tweeverdienersmaatregel wordt toegepast.

De relatief hoge Theil-coëfficiënten bij Odink c.s. kunnen verklaard worden door het bij hen achterwege blijven van de, in navolging van De Kam, Pommer en Wiebrens, doorgevoerde populatiebeperkingen. Toch heeft dit in tegenstelling tot hetgeen De Kam c.s. verwachtten, de essentie van de bevindingen niet aangetast, zo blijkt uit de onderhavige analyse waar immers in verregaande mate rekening is gehouden met de kritiekpunten van De Kam c.s.

De moderne variant leent zich meer voor het doen van uitspraken over het fenomeen dubbele inkomens, waarbij

Tabel 4. Vergelijking van diverse onderzoeksresultaten, Theil-coëfficiënt op basis van het besteedbaar inkomen a)

Populatie	De Kam, Pommer en Wiebrens (1979)	Odink en Pott-Buter (1975)	Onderhavig onderzoek b)	
			traditioneel (1982)	modern (1982)
Tweeverdieners				
- inkomen hoofd	0,051	0,191	0,057	0,045
- inkomen hoofd en partner	0,052	0,154	0,043	0,043
Een- en tweeverdieners				
- inkomen hoofd	0,052	0,174	0,058	0,053
- inkomen hoofd en partner	0,067	0,169	0,058	0,058

a) Berekend volgens het belastingregime voor de invoering tweeverdienerswetten.
b) Voor een toelichting op de uitsplitsing in traditioneel en modern, zie tekst.

het hoogste inkomen als uitgangspunt wordt genomen. Uit tabel 4 blijkt dat, afhankelijk van de populatie die men kiest, sprake is van een vrijwel neutraal effect. De lichte nivellering bij tweeverdieners slaat om in een beperkte denivellering bij de populatie een- en tweeverdieners. Uit parallelberekeningen op basis van het fiscale regime na invoering van de tweeverdienerswet blijkt de toch al bescheiden denivellering nog eens gehalveerd te worden in vergelijking met de situatie voor de wetsverandering.

Resteert de vraag wat de verklaring kan zijn voor de zo verschillende onderzoeksbevindingen tussen enerzijds de studie van De Kam, Pommer en Wiebrens en anderzijds deze exercitie. Het lijkt weinig aannemelijk dat het verschil in onderzoeksjaar (1979 versus 1982) een grote rol speelt (zie ook noot 7). De Kam c.s. hebben bij de bepaling van het hoofd rekening gehouden met de destijds geldende fiscale rolwisseling. Omdat de fiscale rolwisseling aan beperkende voorwaarden is gebonden en daardoor minder alomvattend is dan de bij de moderne variant toegepaste rolwisseling, zou verwacht mogen worden dat de resultaten van De Kam c.s. tussen de traditionele en moderne variant in liggen. Dit blijkt niet zo te zijn. De gevolgde methodiek vertoont weinig verschillen, zodat het voor de hand ligt om de oorzaak te zoeken bij de gebruikte data.

Zoals bekend vertonen de aan de fiscale administratie ontleende CBS-gegevens ten aanzien van fraudegevoelige posten zoals rente uit vermogen, een onderschatting. Een sterk punt van de fiscale bron is echter het nagenoeg ontbreken van non-respons, hetgeen bij directe enquêtes vrijwel nooit het geval is. Voorts blijken de inkomens die respondenten aan enquêteurs opgeven, gemiddeld aanmerkelijk lager te liggen dan die, die ze aan de fiscus opgeven (18).

In het artikel van De Kam, Pommer en Wiebrens wordt melding gemaakt van het qua niveau overeenstemmen van de AVO-gegevens met die uit de *Arbeidskrachtentelling 1979* met betrekking tot het aantal in loondienst werkzame gehuwde vrouwen. Dit ligt echter naar schatting 150.000 (17%) lager dan het in de *Personele Inkomensstatistiek* vermelde aantal. Als oorzaak zal, naast het feit dat de *Arbeidskrachtentelling* en ook het AVO gebaseerd zijn op een momentopname terwijl de inkomensstatistiek een volledig jaar bestrijkt, wellicht ook een stukje selectieve non-respons een rol spelen omdat de trefkans voor medewerking aan een mondelinge enquête lager ligt bij (echt)paren waar beide partners buitenshuis werken dan bij (echt)paren waarbij slechts één partner werkt. Een andere verklaring kan zijn dat de respondent de betreffende werkzaamheden niet als beroepsarbeid kwalificeert (b.v. bepaalde vormen van vrijwilligerswerk).

B. Grubben

18) H. Berends-Ballast en J.P. de Kleijn, *Inkomensverdeling: gegevens uit enquêtes of uit registraties*, Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek, nr. 5, 1985, CBS.